

В криминологии причинная связь носит вероятностный статистический характер и проявляется при значительном количестве наблюдений. Правонарушения как система антисоциальных человеческих действий детерминируются многими факторами, роль и значение которых неодинаково.

Теоретически важно определить ту сферу человеческой жизни, где криминогенность факторов наиболее стойкая и поэтому может признаваться специальной причиной правонарушений. Все криминологические теории правонарушений можно разделить на два направления в зависимости от того, как они определяют приоритетную причину. В социологических теориях усматривается в условиях жизни общества, биопсихологических – в особенностях и природе человека. При этом необходимо подчеркнуть, что названные направления отличаются только в оценках названных факторов, криминальной детерминации, однако в принципе не противоречат им.

Криминогенные факторы по своему содержанию могут быть психологическими, биологическими, экономическими, социально–политическими, экологическими, географическими, космическими, климатическими и т.д.

Принципиальное методологическое значение имеет деление всех факторов на объективные и субъективные. Все эти факторы условно можно разделить на четыре группы:

- 1) недостатки социально–экономического характера;
- 2) организационные упущения (контроль, наблюдение и т.п.);
- 3) недостатки правового регулирования;
- 4) недостатки правового воспитания.

Республика Молдова переживает сложный период становления государственности, идет смена общественно–экономического строя, что обуславливает проведение глубоких экономических реформ и создание демократического открытого общества. Осуществление контроля над процессами развития в этих сферах и преодоление на этом пути различных преград экономического и политического характера стало одной из главных функций независимого государства.

Надійшла до редколегії 26.04.03

М.В. Білоконь

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ В НАЙБІЛЬШ РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

У сучасній зарубіжній криминологічній літературі та правоохоронній практиці при науково обґрунтованій розробці заходів боротьби зі злочинністю й підвищенні їх практичної результативності у будь-якій країні, як правило, прийнято порівнювати ефективність цих заходів з ефективністю заходів боротьби зі злочинністю у найбільш розвинутих країнах, де рівень злочинності є, з одного боку, найвищим та, з іншого боку, найнижчим, і паралельно порівнювати між собою значення усіх інших основних кількісних та якісних показників злочинності.

Такими країнами протягом багатьох років, за даними зарубіжних вчених та практиків й офіційними статистичними даними ООН, традиційно

вважаються відповідно США (найвищий рівень злочинності) та Японія (найнижчий рівень злочинності). Враховуючи це, зупинимося при розгляді особливостей злочинності в найбільш розвинутих країнах світу для прикладу саме на цих країнах (заздалегідь домовимося, що оскільки усі первісні дані про особливості злочинності в цих та інших найбільш розвинутих країнах світу були узяті нами з однакових зарубіжних джерел [1, с.14–50, 459; 2, с.397–438; 3, с.185–210; 4, с.484–532; 5; 6; 7], то окремі бібліографічні посилання на ці джерела надалі робитися нами для короткості вже не будуть).

Як ми вже вказували, практика переконливо свідчить, що найбільша кількість злочинів у світі продовжує, як і колись, вчинятися у США. У цій країні, за даними ФБР, щорічно реєструється близько 14,5 млн так званих «індексних» злочинів («індексні» злочини – це злочини, які враховуються у кримінальній статистиці і на основі яких розраховується коефіцієнт злочинності). Коефіцієнт злочинності у США у різні роки був різним, коливаючись то у бік зростання, то у бік зменшення, але у цілому залишався у межах: 5500–6000.

У зв'язку з цим нагадаємо, що коефіцієнт злочинності (у нашому випадку – коефіцієнт інтенсивності злочинності) є одним із найбільш об'єктивних показників стану злочинності у тій або іншій країні чи у тому чи іншому регіоні за певний проміжок часу. Так, у країнах, де вчиняється велика кількість злочинів, разом з тим коефіцієнт злочинності у розрахунку, наприклад, на 100 000 населення може мати відносно низькі чи невеликі значення, і навпаки. Наприклад, кількість злочинів в Україні та інших країнах, що утворилися на території колишнього СРСР після його розпаду, почала швидкими темпами зростати, але при всьому тому коефіцієнт злочинності у розрахунку на 100 000 населення продовжував і продовжує залишатися і зараз нижчим, аніж у багатьох країнах світу.

Одним із найбільш сприятливих для стану і основних показників злочинності у 90-ті роки минулого сторіччя у США був, наприклад, 1992 р., коли вперше за багато років рівень злочинності, у порівнянні з попереднім 1991 р., знизився на 2,9%. Зупинемося тут і надалі для прикладу на розгляді стану злочинності в США у 1992 р. дещо докладніше, однак зауважимо, що незважаючи на зниження рівня злочинності у 1992 р. у порівнянні з 1991 р. кількість злочинів у 1992 р. була на 19% більша, аніж, наприклад, у 1983 р., тобто негативна картина зі станом злочинності продовжувала залишатися у цілому незмінною. Цього року було зареєстровано 14,4 млн. злочинів. У 1992 р. у США знизився і коефіцієнт злочинності, що склав 5660, що на 4% менше, ніж у 1991 р. (разом з тим, у порівнянні, наприклад, з 1988 р. коефіцієнт злочинності не змінився, а стосовно 1983 р. зріс на 9%).

Зниження коефіцієнта злочинності в окремих регіонах США при цьому було неоднаковим: від 6% на північному сході до 1% на заході. Рівень злочинності у сільській місцевості був у три рази нижчим, аніж у містах.

Директор ФБР Л. Фрич, констатуючи настільки важливе нетипове для США явище зниження рівня злочинності, разом з тим відзначав, що, вітаючи будь-яке зниження злочинності, не слід забувати, що кількість насильницьких, а також інших серйозних злочинів у США продовжує залишатися

значною. Зокрема, кількість тяжких злочинів, на його думку, є дуже значною для США як для країни, де «панує закон», і тому необхідно як найшвидше домогатися зниження кількості таких злочинів, як убивства, пограбування, зґвалтування тощо.

США вважалися і тепер продовжують вважатися, як ми вже підкресливали, країною з традиційно високим рівнем насильницької злочинності. Сумарна кількість індексних насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності у середньому складає близько 15%. У 1992 р. кількість насильницьких злочинів, наприклад, зросла на 1%, при цьому кількість вбивств знизилася на 3,8%, а коефіцієнт убивств знизився на 5%. За рік у США у середньому відбувається до 25 тис. убивств. Проте, як відзначає, наприклад, декан коледжу при Університеті Карнегі професор А. Блумштейн, зниження кількості убивств «зовсім не радує». Більш за все, на його думку, турбує те, що зростає кількість убивств зовсім незнайомих людей у торгових центрах, парках і таке інше. Якщо декілька десятків років тому жертви вбивств, які були добре знайомі вбивцям, складали десь 55% від загального числа потерпілих, то, наприклад, у 1992 р. їх число вже скоротилося до 47%, а у 68% усіх випадків убивств була застосована вогнепальна зброя (для порівняння: у 1982 р. цей показник складав приблизно 60%), при цьому 78% жертв убивств були чоловіки, 88% із них – у віці 18-ти років і більше; 50 із 100 жертв були білі; а 55% вбивць – чорні; 90% вбивць – чоловіки у віці 18 років і більше. Серед жертв убивств жінок 29% були вбиті своїми чоловіками або коханцями. Розкриття вбивств – 70%.

З 100 000 жінок у США у середньому 84 щорічно стають жертвами зґвалтувань. Розкриття зґвалтувань не перевищує 50%. За експертними оцінками статистичний рівень зґвалтувань істотно відрізняється від фактичного. Латентність цього виду злочинів досить висока і продовжує зростати. У 1992 р., наприклад, в США кількість зґвалтувань у порівнянні з 1991 р. знизилася на 2,3%. Цього року було зареєстровано 109062 зґвалтування.

На 100000 жителів США щорічно у середньому припадає 264 пограбування. Збиток від одного пограбування складає в середньому 3325 доларів. Найчастіше об'єктом пограбувань стають банки, 56% пограбувань відбувається на вулицях і транспортних магістралях, 40% пограбувань супроводжується застосуванням фізичної сили, у 40% випадків злочинці застосовують вогнепальну зброю. У 1992 р., наприклад, поліція США зареєструвала 872478 пограбувань. Матеріальний збиток, заподіяний пограбуваннями, склав 565 млн доларів. У середньому 58% усіх насильницьких злочинів, зареєстрованих поліцією США, – напади при обтяжуючих обставинах. За рік у США у середньому відбувається понад мільйон таких злочинів. Холодну зброю злочинці застосовують у середньому в 31% випадків нападів, вогнепальну – у 25% таких випадків.

У загальній структурі злочинності США нараховується понад 12 млн майнових злочинів (це у середньому від 80% до 95% від загальної кількості зареєстрованих у країні злочинів). Коефіцієнт майнових злочинів на 100 тис. населення складає у середньому приблизно 4900. Разом з тим кількість майнових злочинів у США має тенденцію до часткового зниження. Ця кі-

лькість у 1992 р. у порівнянні з 1991 р. знизилася, наприклад, на 4%. Збиток від кожного майнового злочину складає у середньому 1220 доларів. Загальна сума збитку від майнових злочинів у цілому у США складає понад 15 млрд доларів за рік.

У структурі майнових злочинів переважають, як правило, розкрадання, а серед них – крадіжки, зокрема автомобілів. При цьому проникнення в помешкання відбувається з однаковою інтенсивністю і вдень, і вночі. Збиток складає у середньому близько 4 млрд доларів за рік. За невтішними розрахунками та прогнозами вчених і практиків країни, у середньому одна з трьох квартир у США або вже стала, або ще стане об'єктом майнових злочинів, зокрема, крадіжок чи інших видів розкрадань протягом останніх 20 років. 55% усіх індексних злочинів у США – це крадіжки. Так, у 1992 р. у країні зареєстровано 7,9 млн крадіжок. Загальний збиток, заподіяний цими злочинами, склав 3,8 млрд доларів. Середній розмір збитку від однієї крадіжки був у цьому році 483 долари, що дещо менше, ніж у попередні роки. Найбільше поширений предмет крадіжок (37%) – цепапасні частини автомобілів.

Щорічно в США викрадається більш ніж 1,6 млн автомобілів. У середньому з 120 зареєстрованих одиниць автотранспорту викрадається одна автомашина. Збиток, що заподіюється розкраданнями автомобілів, досягає 8 млрд доларів. Кримінологічні дослідження показують, що шанс кожного власника машини стати жертвою злочину, а саме: розкрадання власного автотранспорту та ймовірність того, що протягом наступних 10 років у нього буде викрадена машина, складає 9%. Шанс на викрадення зростає прямо пропорційно числу автомашин, якими володіє громадянин.

Декілька років тому перелік індексних злочинів у США був доповнений таким складом, як підпал. У середньому в рік фіксується до 100000 підпалів. Більш половини всіх підпалів пов'язані з житловим будівництвом. Сума збитку від одного підпалу в середньому складає близько 17 тис. доларів, 42% підпалів було вчинено неповнолітніми. Відсоток участі молоді у вчиненні підпалів багато вище, чим в інших індексних злочинах.

При оцінці основних тенденцій злочинності в США американські кримінологи відзначають, що зростання злочинності в країні за останні роки істотно сповільнилося, а в окремі роки, як ми вже зазначали, (наприклад, 1992 рік) рівень злочинності навіть знижувався. За абсолютними показниками кількості вчинених злочинів США, як і колись, залишається лідером. У той же час коефіцієнт злочинності в США (5660) нижче, аніж в Англії (9281), у ФРН (6649) чи у Франції (6626).

У злочинності США чітко просліджується її насильницька спрямованість навіть у групі майнових злочинів. Абсолютна кількість вбивств у США вище, чим у країнах Західної Європи і Японії. При цьому розкриваність насильницьких злочинів, незважаючи на високу технічну оснащеність і професіоналізм поліції, нижче, аніж в інших високорозвинених країнах світу.

Високий рівень злочинності в США підтримується багато в чому за рахунок майнових злочинів. При цьому так звана вулична злочинність стає менш суспільно небезпечною. Одночасно зростає кількість високопрофе-

ційно вчинених злочинів, що, як правило, чиняться організованими групами. Вкрай високі показники латентної злочинності в сфері економіки, процвітає наркобізнес та злочинне відмивання грошей.

Різко контрастують, у порівнянні зі США, кількісні та якісні показники злочинності в Японії. У дослідженнях західних кримінологів Японію прийнято називати країною, не обтяженою злочинністю. Дійсно, незважаючи на те, що протягом останніх 20-30 років злочинність в Японії зростає, цей зріст у край незначний і обумовлений в основному малозначними злочинами. При цьому кількість насильницьких і тяжких злочинів проти власності має тенденцію до зниження. Щорічно в країні фіксується близько 2,5 млн злочинів (коефіцієнт злочинності у середньому складає 1380). Темпи зростання злочинності – 1-3% у рік. Для прикладу: темпи зростання злочинності в Японії у минулому столітті у 90-ті роки були теж дещо нижчими, аніж у попередні 80-ті роки, тобто темпи зростання злочинності постійно зменшувалися, але загальна тенденція до зростання злочинності поки все ж таки залишилася.

Стабільна і структура злочинності в Японії. Так, наприклад, у загальному обсязі злочинності в Японії приблизно четверту частину складають автотранспортні злочини. Примітно, що у структурі злочинності без урахування автотранспортних злочинів приблизно 85% складають майнові злочини. У структурі майнових злочинів, як і раніше, преобладають розкрадання (на них припадає приблизно 65% усіх злочинів, передбачених кримінальним кодексом). Кількість розкрадань у 90-ті роки минулого століття, наприклад, складала близько 1,5 млн у рік, що було більш того ж середньорічного показника структури злочинності у 80-х роках минулого століття. Проте зростання кількості розкрадань у 90-ті роки минулого століття у порівнянні з 80-ми роками минулого століття відбувалося здебільшого за рахунок дрібних і незначних крадіжок, а саме: крадіжок велосипедів (27%), крадіжок із прилавків магазинів (8%), крадіжок із торгових автоматів (2,5%) тощо. У той же час кількість квартирних крадіжок із проникненням у приміщення скорочувалася (приблизно на 20% у порівнянні з 80-ми роками). Знизилася і число випадків шахрайства і, зокрема, шахрайств із кредитними картками та чеками і таке інше.

Частка насильницьких злочинів завжди була незначною в структурі злочинності в Японії. Особливо тяжкі насильницькі злочини складали приблизно 0,4% усіх злочинів, передбачених КК. Частка тяжких насильницьких злочинів (вбивств, пограбувань, сполучених з вбивствами, тілесними ушкодженнями, зґвалтуваннями і таке інше) загалом у обсязі злочинності скоротилася, наприклад, від 0,6% у 80-ті роки до 0,13% у 90-ті роки минулого століття. Кількість убивств за цей же період зменшилася на 26,5%; кількість пограбувань – на 28,6%, а коефіцієнт убивств склав у Японії 1,1 (для порівняння: у США – 8,7, у Великобританії – 9,1, у Франції – 4,6, у Кореї – 1,4 і таке інше). Що стосується інших насильницьких злочинів, до яких відносяться, наприклад, різні за тяжкістю тілесні ушкодження тощо, то їхня частка в обсязі усіх злочинів, передбачених Кримінальним кодексом, також скоротилася у середньому з 40% у 80-ті роки до 24% у 90-ті роки.

Злочини, що вчиняються членами організованих груп, складають значну частку так званої загальнокримінальної злочинності в Японії, особливо насильницької злочинності. Складаючи менш ніж 0,1% населення країни, члени організованих злочинних угруповань «борекудан» здійснюють приблизно третю частину вбивств, четверту частину – тілесних ушкоджень, п'яту – злочинних нападів і зґвалтувань. Проте головна небезпека організованої злочинності складається у тому, що члени організованих злочинних угруповань «борекудан» активно втручаються в економічне життя країни, отримуючи значні нелегальні прибутки. Основні форми злочинної діяльності організованих груп у цій сфері: нелегальне підприємництво, посягання на підприємців та їх діяльність під прикриттям легальних підприємств, втручання у стосунки між підприємцями та їхніми клієнтами, а також активне втручання в політичне життя країни тощо.

Боротьба із злочинністю організованих злочинних угруповань «борекудан» здійснюється в Японії за такими головними напрямками:

- руйнування організаційної структури «борекудан», вилучення зі злочинної групи лідерів та ядра злочинної організації, притягнення їх до кримінальної відповідальності за конкретні злочини і наступне засудження на максимально можливі терміни і строки;

- підлив і руйнування фінансової бази злочинних організацій у результаті перекриття каналів прибутків і фінансування, а також вилучення незаконно здобутих капіталів і таке інше;

- усунення причин та умов, які відповідно породжують або сприяють існуванню та функціонуванню «борекудан», у тому числі проведення соціально-економічних заходів щодо скорочення так званої «резервної армії» організованої злочинності.

До боротьби з організованою злочинністю широко залучаються також сили громадськості і, насамперед, населення мікрорайонів.

Характерною особливістю злочинності в Японії є те, що поряд із значним ростом чисельності населення старших вікових груп збільшилася і кількість злочинців цього віку. Так, наприклад, тільки за період із 1966 р. до 1990 р. частка осіб у віці 40-49 років, що вчинили передбачені кримінальним законом злочини, зросла від 8% до 10,9%; у віці 50 – 59 років – із 3,8% до 6,5%, а у віці 60 років і більше – із 1,9% до 3%. Серед злочинів, вчинених особами у віці 60 років і більше, як правило, переважали крадіжки (71,5%), потім незаконні привласнення (11,7%), шахрайство (3,8%) та тілесні ушкодження (3%).

Частка жінок у загальній кількості осіб, які вчинили протягом, наприклад, 80-х років злочини, передбачені кримінальним законом, дещо зросла: із 18,9% у 1980 р. до 21,2% у 1989 р. А у 1990 р. ця частка знову зменшилася до 20,5%. Коливання частки жінок у загальній кількості злочинців спостерігаються і в останні роки.

Частка неповнолітніх у загальній кількості правопорушників зростала протягом періоду 80-х і 90-х років минулого століття та продовжує зростати і сьогодні. Якщо на початку аналізованого періоду вона складала десь 45%-49%, то тепер вона нерідко сягає вже 55-60%. Переважну більшість

злочинів, що вчиняються неповнолітніми, складають крадіжки (наприклад: у 1982 р. – 63,9%; у 1990 р. – 71,7%). Серед неповнолітніх злочинців переважає вікова група 14 -15-літніх, на старшу вікову групу припадає мінімальна кількість злочинів (5 – 7%).

Система карної юстиції Японії орієнтована на попередження злочинів. Основним принципом її функціонування є широке застосування не кримінальних покарань, а так званих «інших» заходів кримінально-правового впливу, що нерідко знаходяться за рамками карної юстиції. Цьому, зокрема, сприяють і широкі права прокурора. До таких «інших» заходів кримінально-правового впливу відносяться: по-перше, відстрочка карного або кримінального переслідування (або відстрочка кримінальної відповідальності), що складала у 80-ті роки більш третини випадків; і, по-друге, інститут відстрочки виконання покарання. Частка таких відстрочок складала в 80-ті роки 56 – 58% випадків.

Для практики призначення кримінальних покарань у Японії характерно широке застосування штрафів – 96%. Частка вироків, пов'язаних із позбавленням волі, невелика і складає приблизно 3-4%. Для практики призначення покарань у виді позбавлення волі характерні вирoki на короткі терміни – менше одного року. Кількість вироків до страти обчислюється одиницями. Загальна кількість заарештованих має тенденцію до скорочення. У місцях позбавлення волі перебувають 25–30 тис. злочинців.

Феномен низької криміналізації японського суспільства постійно знаходиться у центрі уваги криминологів, є предметом багатьох японських наукових досліджень і розробок закордонних вчених. У цих дослідженнях відзначається багато обставин, які в тій чи іншій мірі пояснюють традиційну законопослушність японців. Стисло і коротко розглянемо деякі з них.

Японці мислять, живуть і поводять себе, насамперед, як члени тієї або іншої групи: сім'ї, робітничого чи службового колективу, групи професіоналів тощо. При цьому їх головна особливість і водночас мета (яка відрізняє японців, приміром, від громадян США або ФРН) полягає не в їх індивідуальному самовираженні, а в тому, щоб повністю відповідати вимогам і статусу певної групи, до складу якої вони входять, і взаємовідносинам у ній. Індивід досягає свого соціального статусу тільки через статус групи, до якої він належить. У японця сильно розвинуте почуття сорому, і він не вчиняє правопорушення, щоб не зіпсувати репутацію групи, не заподіяти шкоду своїй сім'ї і колегам.

Структура японського суспільства є ієрархічною, що певною мірою сприяє розвитку стабільних соціальних відносин. Умовною метою індивіда є не самоствердження, а значною мірою взаємозалежність, терпіння. Між керівником і підлеглим розвиваються нормальні людські відносини, виникають почуття солідарності, взаємних зобов'язань. У результаті сучасне японське індустріальне суспільство мовби заміняє традиційну селянську общину.

Попередження злочинності і контроль над нею в Японії є справою всього суспільства. Всі стадії карного (кримінального) провадження здійснюються при активній участі громадськості. Населення активно підтримує

поліцію, а діяльність поліції спрямована на розвиток і зміцнення контактів із громадянами. Кожний поліцейський прекрасно знає всіх проживаючих у його зоні обслуговування, поліцейські регулярно відвідують осіб, схильних до вчинення правопорушень, і по суті, відіграють роль свого роду «швидкої допомоги» або «телефону довіри» для осіб, що відчують певні труднощі чи ускладнення особистого характеру.

Кожний японець взагалі схильний до того, щоб вирішувати певні види правових конфліктів неформально, за допомогою посередників, мінаючи карну юстицію. Наприклад, у більшості правопорушень, що не мають великої суспільної небезпеки, конфлікти, які при цьому виникають, вирішуються, як правило, угодою між правопорушником і жертвою.

Усі ці та інші особливості і чинники стану та розвитку японського суспільства дозволили Японії за рівнем та іншими показниками стану злочинності залишитися практично на рівні 40-х років.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналізуючи особливості стану злочинності у розвинених країнах світу і звертаючись до досвіду боротьби зі злочинністю у цих країнах, ми отримуємо додаткову можливість для кращого та більш поглибленого й адекватного розуміння своїх вітчизняних проблем боротьби зі злочинністю і пошуку шляхів та найбільш ефективних способів їх розв'язання.

Список літератури: 1. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировой криминологический анализ / Предисловие академика Российской академии наук В.Н.Кудрявцева. М., 1999. 2. Криминология. Учебник для юридических вузов / Под общей ред. проф. А.И.Долговой. М., 1999. 3. Криминология: Учебник / Под ред. акад. В.Н.Кудрявцева, проф. В.Е.Эминова. М., 1995. 4. Криминология: Учебник / Под ред. проф. Н.Ф.Кузнецовой, проф. Г.М.Миньковского. М., 1998. 5. Crime Trends and Criminal Justice Operations at the Regional and Interregional Levels. UN, New York, 1993. 6. Results of Fourth United National Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems. Interim report prepared by the Secretariat. A/CONF. 169/15. 20 Dec. 1994. 7. Profiles of Criminal Justice Systems in Europe and North America. HEUNI, Helsinki, 1995.

Надійшла до редколегії 01.05.03

О.Г. Фролова

СУЧАСНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЗЛОЧИННОСТІ

Поняттям злочинності в літературі, а також у повсякденному житті вільно оперують не тільки юристи, а й представники будь-яких інших професій і спеціальностей, домогосподарки і пенсіонери, учні і студенти, й усі вони однакові в тому, що це поняття описує деяку сукупність злочинів і є узагальнюючим, таким як «ліс» по відношенню до окремих дерев або ж поняття «населення» по відношенню до окремих індивідів, які проживають у тому чи іншому населеному пункті тощо. При цьому майже кожен з нас усвідомлює, що поняття «злочинність», як і інші узагальнюючі поняття, визначає не лише суму якихось одиничних понять (у нашому випадку злочинів), але й якісно нове утворення, а саме: систему, що відрізняється цілі-